ko kolo i dr.). Na njih se nadovezuju i agrarni te poljoprivredni pojmovi poput pojmova mijolj i mišlinger.

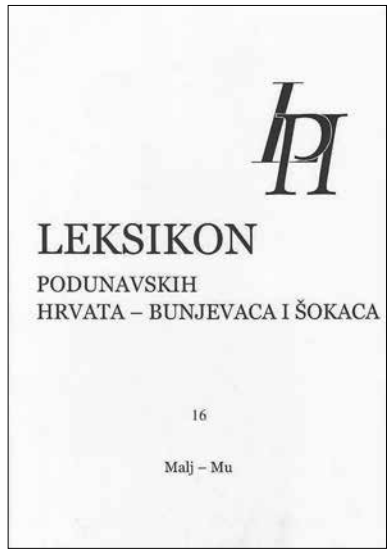
Za kulturni život Hrvata važna su bila glasila poput *Miroljuba* i *Misečne kronike*, a okviri djelovanja kulturnih i znanstvenih društava poput Matice hrvatske i Matice srpske predstavljeni su u natuknicama koje upućuju na njihov utjecaj na kulturni život podunavskih Hrvata.

Okviri djelovanja Katoličke Crkve među podunavskim Hrvatima u *Leksikonu* se prikazuju osim kroz životopise brojnih pojedinaca i kroz opis djelovanja i prisutnost redovničkih zajednica poput zajednice Milosrdnih sestara Svetog Križa i Marijinih sestara čudotvorne medaljice, kao i svetišta opisanih u natuknicama Marija Bistrica i Međugorje te blagdanima (Markov).

Na kraju *Leksikona* nalaze se i dopune koje se odnose na prethodne sveske *Leksikona* i to natuknice: Bačka (vinska sorta), Čačić, Orjana, Dani Antuna Gustava Matoša i dr. Josipa Andrića, Dionis (vinska sorta), Družba sestara milosrdnica svetog Vinka paulskoga, Gurinović, Mirjana (1956.), Horvati (srednjovjekovno naselje), Horwath (srednjovjekovni posjed).

Ovaj svezak predstavlja jedan u dugogodišnjem nizu svezaka koji sadrže rezultate opsežnog istraživačkog rada velikog broja autora te živ projekt oko kojeg se okupljaju stručnjaci različitih područja s prilozima koji proširuju i objedinjuju spoznaje o prošlosti i sadašnjosti podunavskih Hrvata.

Potporu izlasku ovoga sveska *Leksikona* pružili su Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Ministarstvo kulture i informiranja Republike Srbije, Pokrajinsko tajništvo za

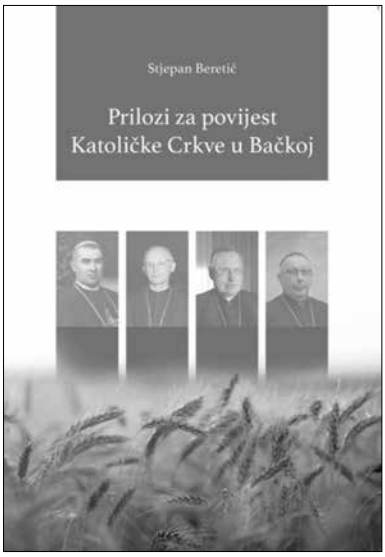
kulturu, javno informiranje i odnose s vjerskim zajednicama, Pokrajinsko tajništvo za obrazovanje, upravu i nacionalne manjine – nacionalne zajednice te Grad Subotica.

Svezak *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca (16) Malj-Mu* dobitnik je nagrade „Emerik Pavić“ kao najbolja knjiga objavljena 2023. godine koju dodjeljuje Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata iz Subotice.

Ljubica Vuković Dulić

Stjepan Beretić, *Prilozi za povijest Katoličke Crkve u Bačkoj*, Katoličko društvo „Ivan Antunović“, Subotica, 2023., 600 str.

Katolički list *Zvonik* izdaje Subotička biskupija već više od tri desetljeća. Mnogi prezbiteri-svećenici, redovnici, ali i kršćani laici različitih profesija i struka ugradili su dio sebe pišući za *Zvonik* i time služeći svojoj mjesnoj crkvi i svome rodu. Jedan od njih je i dugogodišnji župnik župe Sv. Terezije Avilske,

subotičke katedrale i profesor na Teološko-katehetskom institutu Subotičke biskupije Stjepan Beretić, rodom Somborac. Godinama je uređivao i pisao jednu od najstarijih rubrika *Zvonika* „Povijesni kutak". Mons. Beretić je ljubitelj povijesti, napose povijesti rodne Bačke, ali i povijesti lokalne – mjesne Crkve. Iako nije povjesničar po struci, ima veliko znanje iz ovog područja, dobro poznaje i govori jezike kojima se služe katolici u Subotičkoj biskupiji, ima pripovjedački dar, smisao za naraciju, dobar i jasan stil pisanja, sustavno izlaže činjenice koje nastoji objasniti i približiti običnom čitatelju *Zvonika* i svakom vjerniku, a osim u prozi oprobao se i u poeziji. Prihvaća sugestije i kritike osoba koje neku temu, problematiku i povijesni trenutak poznaju bolje od njega. U jednom od brojeva *Zvonika* koji se bavio poviješću Bača, jednog od najstarijih i najvažnijih naselja naše regije i pokrajine, uvažava ispravke i sugestije fra Josipa Špehara, dugogodišnjeg gvardijana franjevačkog samostana u Baču. Beretić je i ljubitelj prirode naše pitome Bačke, njenih zelenih šuma i plodnih njiva i polja, obala rijeka Dunava i Tise, njenih divnih salaša, vinograda, prapornih/lesnih zaravni i pješčara. Kao dobar pastoralni djelatnik poznaje brojne pučke kršćanske običaje, način proslave pojedinih blagdana, župe, sakralne objekte i život vjernika katolika u Bačkoj.

Svoje dugogodišnje pisanje za rubriku „Povijesni kutak" je u većoj mjeri sabrao, objedinio i objavio u jednoj knjizi od 600 stranica pod nazivom *Prilozi za povijest Katoličke Crkve u Bačkoj* koju je 2023. godine tiskalo Katoličko društvo Ivan Antunović u Subotici. U knjizi je sakupljeno oko 120 članaka koji su u različitim razdobljima objavljivani u *Zvoniku* kroz dulji niz godina. Članci u knjizi nisu posloženi onim kronološkim redoslijedom kako su izlazili u *Zvoniku*, nego više tematski i u skladu s ustaljenom periodizacijom opće povijesti. Prvo dolaze oni tekstovi i prilozi koji govore o starijoj povijesti ovih krajeva o srednjem vijeku i ranom novom vijeku, razdoblju otomanskih osvajanja i oko stoljeće i pol vladavine nad ovih krajevima. Budući da je veći dio onoga što je ustrojeno u srednjovjekovnom Ugarsko-hrvatskom kraljevstvu osmanlijskim osvajanjima uništeno, kako sakralni objekti, naselja, utvrde, ustrojstvo crkvenih pokrajina, biskupija i samih župa, a i pučanstvo koje nije stradalo u bitkama i osmanlijskim prepadima i pljačkama je raseljeno, nije ostalo sačuvano mnogo povijesnih vrela i dokumenata prvoga reda. Mnoga pitanja se u povijesnoj znanosti i danas pretresaju i raspravljaju. U člancima iz „Povijesnog kutka" koji se odnose na ovo razdoblje Beretić se bavi temama kao što su: povijest i sjedište Bačke biskupije,

1000 godina kršćanstva u mađarskom narodu, 1000 godina od osnivanja Kalačke nadbiskupije, 900 godina od osnivanja zagrebačke biskupije, prisutnost redovnika benediktinaca i pavlina na tlu Bačke i Ugarske u srednjem vijeku, Mohačkim porazom iz 1526. godine i njegovim posljedicama po ove krajeve, kao i ulogom franjevaca u obrani od Turaka. Spominje i značajne ličnosti tih teških vremena poput franjevca i biskupa Pavla Tomorija, kao i biskupe iz razdoblja osmanlijske okupacije, koji su uglavnom bili samo naslovni biskupi, jer nisu rezidirali na teritoriju svoje biskupije budući da to osmanlijske vlasti nisu dopuštale. Uz ovaj dio koji spominje ranije povijesne događaje, autor je stavio nekoliko članaka koji nas podsjećaju na neke novije jubileje i skorije događaje kao što su zlatni jubilej – 50 godina od službenog utemeljenja Subotičke biskupije 1968. i sjećanje na prvu bačku biskupsku sinodu iz 1936. godine.

Naredni članci se povremeno još vraćaju na teška vremena osmanlijskog ropstva, ali još više i detaljnije obrađuju razdoblje restauracije koje je započelo velikim Bečkim ratom 1683. – 1699., doseljavanjem Hrvata-Bunjevaca u više valova na ove prostore, a zatim nastavljeno i naseljavanjem drugih kršćanskih naroda tijekom 18. stoljeća, rekatolizacijom ovih krajeva, izgradnjom vojne granice duž velikih rijeka Bačke, a ubrzo i županijskog-civilnog sustava, a samim tim i ponovnim ustrojavanjem crkvene organizacije, biskupija i župa na ovom podneblju. Veliku ulogu u tome je imao kalačko-bački nadbiskup Gabrijel Patačić u prvoj polovici 18. stoljeća. Kroz daljnje članke autor uglavnom prikazuje svakodnevni vjerski život puka: slavljenje blagdana i svetih sakramenata, pobožnosti i običaje, osnivanje bratovština i njihovo djelovanje, pastoralne poteškoće i probleme, uređenje župa i njihovu administraciju prema tadašnjim crkvenim zakonicima i postojećem kanonskom pravu. Neke članke je Beretić posvetio nastanku pojedinih župa današnjeg grada Subotice i okolice, izgradnji najznamenitijih sakralnih objekata u gradu, zaslužnim župnicima poput Stipana Ranića, Ivana Probojčevića, Matije Mamužića, Blaška Rajića, Paje Kujundžića, Ferenca Szépa i samog biskupa Ivana Antunovića. Spominju se i kulturno-obrazovne prilike našeg grada, uloga crkve u prosvjećivanju puka i osnivanju školskih institucija u ovim krajevima. Autor Beretić piše i o crkvenoj glazbi budući da je ona u katedralnoj župi, u srcu naše biskupije gdje je on proveo veći dio svog života, kao svećenik, župnik i pastoralac, uvijek bila značajna i na visokoj razini, piše o orguljama katedrale i o grobljima u Subotici.

Nekoliko članaka u knjizi autor je posvetio svome rodnom gradu Somboru, njegovoj povijesti, nastanku i životu župe, sakralnim objektima u gradu, vjerskom životu i redovnicima koji su u povijesti naselja imali veliku ulogu poput karmelićana i franjevaca. Niz članaka autor je posvetio naseljima i župama u Podunavlju na današnjoj granici s Republikom Hrvatskom, od drevnoga Bača i Mladenova, preko Vajske i Apatina, pa do Berega u blizini granice s Mađarskom. Beretić se bavi u nekim člancima i važnim pitanjima nacionalne povijesti, među kojima je i neizbježno pitanje Bunjevaca, za koje smatra da su jedna subetnička skupina hrvatske nacije što argumentira navođenjem mišljenja

i djela nekolicine uglednih pripadnika bunjevačkog roda, poput pjesnika i svećenika Alekse Kokića, Ive Prćića, župnika Blaška Rajića, Josipa Vukovića Đide. U prilog svoje tvrdnje navodi i razgovor subotičkog novinara Josipa Šokčevića i znamenitog srpskog povjesničara Dušana Popovića u međuratnom razdoblju 20. stoljeća u kome profesor Popović iznosi mišljenje da su Bunjevci dio hrvatskog naroda. Ukazuje i na ranije autore poput Gábora Tormásya koji koriste regionalni i lokalni naziv Dalmatini ukazujući na zemljopisno podrijetlo Bunjevaca. Poučni članci iz povijesti Katoličke Crkve objašnjavaju pojam kaptola, kao i kaptole koji su postojali u Kalačko-bačkoj nadbiskupiji, kao što su to konklave u zapadnoj crkvi.

Posljednja poglavlja u knjizi donose raznovrsne, a i prilično zanimljive članke koji su objavljivani u povijesnom kutku: u nekoliko brojeva *Zvonika* je tema bila slobodni zidari. Autor ukazuje na još uvijek službeni stav Crkve prema masonstvu i zbog čega je taj stav stoljećima bio negativan. U kraćim crtama spominje simbole, mistiku i famu koja prati slobodno zidarstvo, kao i neke kontraverze i naznake da su neke veoma poznate ličnosti pripadale pokretu ili je raširenо mišljenje da su bili članovi masonskih loža poput glasovitog skladatelja Mozarta. Završni članci pripadaju liturgici i slavljenju pojedinih blagdana. U jednom se navode uz kratko tumačenje Marijini blagdani koji se slave u našoj Crkvi, kojih ima dosta i dragi su našem puku, slično kao što je kult Bogorodice razvijen i u istočnoj Crkvi. Piše i o prisutnosti časnih sestara Naše Gospe u Subotici. U članku o Vazmenoj vigiliji autor ukratko objašnjava bogatu simboliku uskrsne svijeće i ognja koji su simbol Kristovog svjetla i Uskrsnuća i srž naše vjere, kao i krsnu službu, uvođenja katekumena u crkvu i bogatstvo čitanja koje Crkva sa „stola Riječi“ daje vjernicima na blagovanje u vazmenoj noći. Popularnom i važnom molitveniku *Slava Božja*, omiljenom među vjernicima u Bačkoj, autor je također posvetio jedan broj *Zvonika*. Ovu opsežnu knjigu završava prilozima o slavljenju Božića i prelijepim božićnim običajima među kojima su Betlehem i jaslice za čiju proširenost u zapadnoj Crkvi veliku ulogu ima sv. Franjo i Franjevački red koji je prisutan stoljećima među katolicima Bačke.

Ono što je prednost ove knjige i glavni razlog zašto je preporučam ljubiteljima povijesti i kolekcionarima je to što su povijesne činjenice, događaji, znamenite ličnosti, procesi, pojave, naselja i njihovi stanovnici iz povijesti mjesne Crkve, domaće biskupije sabrani na jednom mjestu. Vjerujem da se i redoviti čitatelji *Zvonika* teško mogu u svakom trenutku sjetiti u kom broju je pisano o nekoj povijesnoj temi koja ih zanima, a još manje da im je to sve pohranjeno sustavno na jednom mjestu, dok posjedovanje ove knjige u velikoj mjeri to olakšava. Iako sam autor u predgovoru kaže da knjiga ne želi biti znanstveni rad i da donosi samo poznate crtice iz povijesti Bačke zemlje, malo njih bi se moglo pohvaliti da ih drži sve u glavi i s lakoćom raspolaže njima, tako da je i to argument koji ide u prilog značaju i vrijednosti ove knjige, koja bi mogla biti prvi korak za ozbiljnije istraživanje neke teme koju obrađuje, budućim istraživačima.

Dominik Deman